

חלוקת תפקידים בחינוך הביתי מנקודת מבטן של האימהות

ד אבישג אדרי והנרייט דהאן-כלב

בישראל, כמו בשאר החברה המערבית, בדרך כלל הנשים הן אלו שאחראיות על הטיפול בילדים ועל עבודות הבית, ובחינוך הביתי חלוקת התפקידים המגדרית מוקצנת אף יותר. במאמר זה נבחן כיצד מתייחסות אימהות מן החינוך הביתי אל חלוקת התפקידים במשפחה, וכן אם הן היו רוצות לשנות אותה ואם יש להן בכלל אפשרות כזו. איסוף הנתונים התבצע באמצעות ראיונות עם 27 אימהות מן החינוך הביתי ובאמצעות ניתוח פורומים. מן הממצאים עולה שהאימהות לא רצו להחליף את תפקידן עם תפקיד בני הזוג שלהן, אולם מעיון מעמיק בממצאים נראה גם שלמעשה - אין להן באמת אפשרות כזו.

מילות מפתח: אימהות, חינוך ביתי, חלוקת תפקידים

חבוא

מסוף שנות השמונים של המאה הקודמת ניתן למצוא בישראל משפחות המבקשות מסיבות אידיאולוגיות להשאיר את ילדיהן בבית ולא לשלוח אותם לבתי הספר. תופעה זו מכונה Home Schooling, ובעברית היא מוכרת גם כ"חינוך ביתי". תופעת החינוך הביתי בישראל איננה ייחודית, ואת ההשראה לה היא מקבלת מתופעות החינוך הביתי ברחבי העולם בכלל ובארצות הברית בפרט (דגני, 2001). התופעה גם הולכת וגדלה עם השנים: אם בעבר היא הייתה רק נחלתה של קבוצה שולית ומבודדת בחברה, בשנים האחרונות היא מתרחבת ונפוצה גם במגזרים מגוונים יותר (אדרי, 2016; Gaither, 2008; Apple, 2011). משפחות החינוך הביתי בישראל מתגוררות בכל רחבי הארץ - מראש פינה וצפת בצפון, ועד באר שבע ואילת בדרום. במשפחות אלו אחד מבני הזוג (כמעט תמיד האם) אינו עובד, או שהוא עובד בעבודה גמישה המאפשרת לו לשהות זמן רב עם הילדים. פעמים רבות החינוך הביתי הוא חלק מאורח חיים טבעי הכולל לידה בבית, הנקה, גידול ילדים ללא חיתולים, נשיאת הילדים במנשא, אכילת אוכל אורגני, הימנעות מחיסונים וכדומה (אדרי, 2010; דגני-הלר, 2007; 2004; Bobel).

בספרות המחקר עסקו מעט בדינמיקה המשפחתית-מגדרית של החינוך הביתי. לואיס (Lois, 2006) הראתה כיצד החינוך הביתי מעלה את נטל האימהות בבית ופעמים רבות אף מוביל לשחיקה רגשית שלהן. יש אימהות בחינוך הביתי שהתגברו על שחיקתן על ידי חלוקת תפקידים עם הבעל ושיתופו בנשיאה בעול, יש אימהות שנטשו את החינוך הביתי, אבל יש גם אימהות רבות שנכנעו לחוסר המעורבות של האבות - על אף ההתלהבות שלהם מן החינוך הביתי - ולמרות תסכוליהן השלימו עם העומס המוטל עליהן. במחקר אחר טענה לואיס (Lois, 2010) שלאימהות בחינוך הביתי יש זמן מועט מאוד לעצמן, ושהדרישות התובעניות של החינוך הביתי ותרומתן המועטה של הבעלים מונעות מהן להקציב את הזמן הנצרך לעצמן, וכך הן נותרות מתוסכלות. ההקרבה העצומה שנדרשת מאימהות בחינוך הביתי הביאה כמה חוקרים לתהות אם מעורב בה דיכוי מגדרי (שם), ולעומתם חוקרים אחרים הציעו בעקבות הממצאים האלה שאימהות החינוך הביתי הן לעיתים קרובות דוגמה לפמיניזם השונה מן המקובל (Kunzman & Gaither, 2013).

אף שבעשורים האחרונים אנו עדים לשינוי יסודי בחברה בדמות פריצתן של הנשים אל המרחב הציבורי, אין שינוי זה משפיע על צביון דפוסי המשפחה ועל חלוקת התפקידים המסורתיים בתוך המשפחה: אומנם הנשים פורצות אל המרחב הציבורי, אך הגברים אינם ממהרים לפרוץ אל המרחב הביתי (פרידמן, 2004). אין עוררין על כך שגם בימינו, כשנשים רבות יוצאות לעבוד מחוץ לבית, עדיין רוב עבודות הבית והטיפול בילדים מוטלות על הנשים (אדר־בונים, 2007; בורדייה, 2007; וורנר, 2005; O'hagan, 2010). מחקרים מראים בעקיבות שאף על פי שבשנות השבעים והשמונים חלה עלייה חדה במספר השעות שגברים השקיעו בביצוע מטלות הבית - ובל נשכח שנקודת המוצא הייתה קרובה לאפס - הרי שבשנות התשעים לא חלה עלייה נוספת, וגם כיום נשים עובדות מבצעות בעצמן יותר מ-70 אחוזים מן המטלות הביתיות של משפחותיהן (וורנר, 2005).

כניסת הנשים לשוק העבודה לא הביאה אפוא ליצירת השוויון המצופה בחלוקת המטלות הביתיות, והן עדיין מוטלות בעיקר על הנשים. הסוציולוגיות ארלי הוכשילד ואן מצונג (Hochschild & Machung, 2003) כינו את העבודה הביתית בימינו בתואר "המשמרת השנייה" (the second shift) של נשים העובדות בחוץ (אדר־בונים, 2007). כלומר, אומנם נכון שהחברה המערבית מעודדת שוויון, אולם למעשה היא גם מצפה מן האימהות שיקריבו את עצמן למען ילדיהן. קיומם של שני הנרטיבים הסותרים - "הורות שוויונית" מחד ו"אימהות אינטנסיבית" מאידך - מקשה על יכולת האימהות לשתף באופן מלא את בני הזוג שלהם בקשיים שהן חוות (O'hagan, 2010; Sevon, 2012).

אף על פי שכניסת הנשים לשוק העבודה הרחיקה את האימהות מעבודות הבית, היא לא

הרחיקה אותן מילדיהן, ואדרבה - הורים בדורנו, ובייחוד האימהות, מבליים זמן רב יותר עם ילדיהם מאשר בעשורים הקודמים: ביאנצי, רובינסון ומילקי (Bianchi, Robinson, & Milkie, 2006) הראו שגם אימהות וגם אבות מבליים זמן רב עם ילדיהם על ידי שיתוף הילדים בפעילויות הפנאי של ההורים. עם זאת, לעומת האבות, האימהות נדרשות להקריב גם את שעות הפנאי שלהן וכך "הזמן החופשי לעצמן" (זמן שבו הן אינן מחויבות לטפל במשפחה) הצטמצם במידה ניכרת, ואילו "הזמן החופשי" של האבות עומד בעינו. ביאנצי ועמיתה (שם) הניחו שהשפעת "האידיאולוגיה של אימהות אינטנסיבית" היא זו שמניעה אימהות עובדות להקריב את הזמן שלהן לילדיהן. ואכן, מחקרים הראו שלאימהות עובדות יש בשבוע 15 שעות "זמן חופשי" פחות מלבני הזוג שלהן, ואף שהן מבלות יותר זמן עם ילדיהן - הן עדיין נוטות יותר מן האבות להרגיש שהן אינן שוהות מספיק זמן עימם. מחקרים אחרים הראו שההבדלים בכמות ה"זמן לעצמי" בין האימהות לאבות משפיעים על אי-שוויון מגדרי במשפחות הטרוסקסואליות ומפתחים רגשות בעייתיים, כגון כעס ותרעומת, כלפי הבעלים (Coltrane, 2000; Hochschild & Machung, 2003; Webber & Christine, 2008).

אם כן, חלוקת התפקידים בימנו, שנראית לכאורה גמישה ומעניקה לנשים אפשרויות בחירה רבות יותר, שומרת למעשה על החלוקה המקובלת מתחת לפני השטח, והציפייה החברתית ו"תקרת הזכוכית" שמתלווה לה מקבעות את מעמדן של האימהות כמטפלות העיקריות בילדיהן (יזרעאלי, 1999). החינוך הביתי הוא הסמן הקיצוני של האימהות האינטנסיבית, מכיוון שבשיטת חינוך זו כמעט תמיד האם היא המטפלת העיקרית בילדים והיא זו שנמצאת איתם כל היום. עם זאת, החוקרים חלוקים בשאלה אם החינוך הביתי מסמן רגרסיה להישגי הפמיניזם (Lois, 2010) או שמשולבים בו גם דפוסים פמיניסטיים (Gaither, 2010).

על החינוך הביתי נעשו מחקרים רבים ברחבי העולם, אך רק מעטים מהם התמקדו בתפקידן של האימהות בשיטת חינוך זו. חשיבות המחקר הנוכחי היא בבחינת התפקיד המרכזי של האימהות בנטל החינוך הביתי, וכן בבחינת חלוקת התפקידים במשפחות החינוך הביתי, בעיקר מנקודת המבט של האימהות.

שיטת המחקר

מחקר זה הוא מחקר איכותני המבוסס על שיטת המחקר הפנומנולוגית-הרמנויטית: המסורת הפנומנולוגית מבוססת על הגותו של אדמונד הוסרל, ולפיה מטרת החקירה הפנומנולוגית לחשוף את משמעות התופעה כפי שהיא מצטיירת מתוך ניסיון החיים של אלו החווים אותה,

והמסורת ההרמנויטית מבוססת על הגותו של פול ריקר ועל שיטת פרשנות הטקסט שלו, הדוגלת בניתוח הנתונים שנאספו במחקר כאילו היו טקסט (דרגיש וצברבן יהושע, 2001). השיטה הפנומנולוגית-הרמנויטית במחקר מנחה את החוקר לתאר תופעה מנקודת מבטם של הנחקרים ולפרש את דבריהם (Cohen, Kahn, & Steeves, 2000; Dowling, 2004), ולאור שיטה זו גם המחקר הנוכחי שואף להציג את חוויות החינוך הביתי מנקודת מבטן של האימהות ולהציע פרשנות לדבריהן.

איסוף הנתונים התבצע באמצעות שני כלי מחקר:

1. **ראיונות עומק חצי מובנים:** במחקר השתתפו 27 אימהות (שמות המרואיינות במחקר בדויים) מן החינוך הביתי שיש להן ילדים בגילי בית הספר ושחינכו את ילדיהן בביתן לפחות שנה אחת לפני הריאיון. המרואיינות התגוררו בקיבוצים ובמושבים בצפון הארץ, בערים ובמושבים במרכז הארץ, וביישובים ובמאחזים ביהודה ושומרון. אל המרואיינות הגענו באמצעות היכרות אישית, באמצעות פרסום הודעות בפייסבוק וגלישה באתר האינטרנט "באופן טבעי", ובעיקר באמצעות שיטת "מדגם כדור השלג": מרואיינות וחברות הפנו אותנו לאימהות נוספות שהסכימו להתראיין לצורך המחקר.
2. **ניתוח פורומים:** ניתוח פורומים (20 בסך הכול) מן האתר "באופן טבעי" לצורך השלמת הראיונות. ניתוח זה אפשר לעיין בדבריהם של מגיבים בפורומים לאורך תקופה ממושכת על נושאים ספציפיים שעלו בראיונות.

הנתונים נותחו בעיקר באמצעות ניתוח תוכן תמטי, שכלל פירוק הטקסט השלם לקטעים, קיבוצם לקטגוריות ויצירת תיאור ממוקד שלהם. כדי להגביר את מידת האמינות של המחקר השתמשנו בשיטות שקרסוול (Creswell, 1998) המליץ עליהן: הארכת זמן השהות בשדה, טריאנגולציה, תיאור גדוש, שיתוף המרואיינות וביקורות חיצוניות.

ממצאים

1. חלוקת התפקידים במשפחה

לאור הנתונים המצביעים על כך שגם כיום רוב האחריות על עבודות הבית ועל הטיפול בילדים מוטלת על האם, ולאור העצמת חלוקת התפקידים המגדרית במשפחות החינוך הביתי, נשתמש להלן במילה "עזרה" ולא במילה "שותפות" לצורך הגדרת חלקו של בן הזוג בעבודות הבית והטיפול בילדים.

במחקר זה כל המרואיינות היו האחראיות העיקריות על עבודות הבית והטיפול בילדים - ולכך יש להוסיף את מטלת חינוך הילדים בחינוך הביתי. מידת העזרה של בני הזוג בטיפול השוטף בבית ובילדים השתנתה ממשפחה למשפחה. בניתוח דברי המרואיינות התייחסו גם לחלוקת התפקידים המסורתית במשפחה ולפיה האב אחראי בעיקר לפרנסת המשפחה, ואילו מידת העזרה שלו בבית (אם היא אכן קיימת) מתמקדת בעיקר בתחזוקה, בקניות ובלימוד עם הבנים, וגם לחלוקה המערבית ולפיה הגבר עוזר גם בעבודות הבית השונות ובטיפול השוטף בילדים. בראיונות ציינו 14 אימהות שבני הזוג שלהן מעורבים בעבודות הבית והטיפול בילדים, וכמה מהן אף הדגישו שבני הזוג מעורבים מאוד במטלות אלו. אחת האימהות ציינה שבן הזוג שלה כמעט שאינו עוזר לה וגם אינו מפרנס את המשפחה; יש להעיר שזו המשפחה היחידה שהשתתפה במחקר שבו האב לא פרנס אותה. תשע אימהות ציינו שחלוקת התפקידים במשפחתן היא החלוקה המסורתית, ובשלושה ראיונות לא נמצאה התייחסות ברורה למידת העזרה של בן הזוג במטלות הבית.

מבחינת פרנסת המשפחות, מלבד משפחה אחת שאותה כאמור האב לא פרנס - ולמעשה גם לא האם, והמשפחה נעזרה בעיקר בקצבאות שקיבלה - בשתי משפחות היה עסק משותף לבני הזוג, ובשתי משפחות אחרות שני בני הזוג עבדו במשרה מלאה: במשפחה אחת התחילה האם לעבוד מחוץ לבית רק בשנים האחרונות לאחר שהילדים גדלו, והמשכתי החינוך הביתי התאפשרה בזכות העבודות הגמישות של בני הזוג וקרבת מקומות העבודה שלהם לביתם; ובמשפחה השנייה עבדה האם ביותר ממשרה מלאה בתקופה הסמוכה לריאיון, אך היא תכננה לצמצם את היקף המשרה שלה בזמן הקרוב, לשהות בעיקר עם ילדיה ולסמוך על פרנסת בעלה. בשאר המשפחות, כלומר ברובן (22), האב היה המפרנס היחיד (16) או העיקרי (6), וראוי לציין שגם במשפחות שבהן האישה כן הייתה שותפה לפרנסת המשפחה, היא השתכרה משכורת זניחה ביחס למשכורת של בן הזוג, וגם מספר שעות העבודה שלה היה מצומצם מאוד ביחס למספר שעות העבודה של בן הזוג.

2. היחס לעזרה של בן הזוג בעיני האימהות

מה היה יחסן של המרואיינות לחלוקת התפקידים בינן ובין בני הזוג שלהן? 23 מ-27 המרואיינות התייחסו בריאיון לאופן שבו הן תופסות את מידת העזרה של בן הזוג שלהן. כל המרואיינות שהתייחסו בריאיון לחלוקת התפקידים, למעט שתיים מהן (ואחת מהן הייתה בהליכי גירושין), הביעו הערכה רבה לבן הזוג, אם בהערכת עזרתו ואם בגילוי הבנה - ואף מתן הסברים - לכך שאין הוא עוזר בבית או שאין הוא עוזר מספיק. להלן נפרט את התייחסות המרואיינות לחלוקת התפקידים בינן ובין בני זוגן.

א. עוזר כשנמצא או עוזר כשצריך

מכיוון שבן הזוג הוא המפרנס העיקרי ברוב המשפחות שהשתתפו במחקר זה והאם נשארת בבית עם הילדים, יש להניח שבזמן שבן הזוג נעדר מן הבית לצורך עבודתו, האם היא זו שתהיה עם הילדים וכנראה גם תבצע את עבודות הבית. לכן, בחינת מידת העזרה של בני הזוג רלוונטית בעיקר לזמן שבו שני בני הזוג נמצאים בבית. שלש מרואיינות סיפרו שאומנם רוב שעות היום הן נמצאות עם הילדים, אבל כשבן הזוג מגיע הביתה הוא עוזר בכל מה שנדרש. כך למשל סיפרה דליה בריאיון עימה:

אני נמצאת הרבה יותר, אבל כשהוא נמצא אז הוא ממש... הוא פנוי אליהם והוא עושה. כשהוא מגיע זה אמבטיית, מקלחות, [כש]הוא בבית אז זה סיפורים, והכול, באמת הכול.

שלוש מרואיינות אחרות אמרו שאין לבן הזוג תפקיד קבוע בבית אבל כשהן זקוקות לעזרה הוא מושיט יד:

הוא עוזר כשאני מבקשת. זה לא שאני קורסת והוא יושב רגל על רגל. כשאני צריכה אז אני אומרת והוא עושה (ריאיון עם תכלת);
[עבודות] קבועות לא, אבל אם הוא יראה כיור מלא כלים ואישה עייפה - הוא ישטוף (ריאיון עם אהבה).

שתי מרואיינות הזכירו את המאמץ של בני זוגן להיות זמינים כשהן זקוקות לעזרתם:

אחרי הלידות תמיד קשה לי, אבל זה לא, זה לא הם, זה לי, אני יותר רגשי[ת], אז בגלל זה בעלי יותר עובד עצמאי כדי שיכול לעזור, שיכול להיות נגיד קרוב. גם בהיריון זה מאוד קשה לי לתפקד טוב, אז הוא עוזר הרבה בהיריון ואחרי (ריאיון עם צביה);

כן, וגם אם אני צריכה אותו למשהו [...] ביום שישי אני צריכה שייקח ת'בן לרופא שיניים בצוהריים שיצא, אז זה כמה שעות הוא צריך לצאת מהעבודה לקחת אותו לסבתא, לרופא שיניים, חזור. תמיד אנחנו מבזבזים לו שעות על כל מיני דברים (ריאיון עם מיקי).

ב. הבנת הצורך בחלוקת עבודה מסורתית

במשפחות שבהן חלוקת התפקידים הייתה מסורתית יותר גילו המרואיינות הבנה כלפי חוסר העזרה של בני הזוג שלהן. מרואיינת אחת טענה שבן זוגה אינו יכול לעזור מכיוון שהוא כבד ראייה, ומרואיינת אחרת סיפרה שבעלה עובד קשה בעבודה שהוא לא ממש אוהב, ולכן חשוב לה לאפשר לו "לטעון מצברים" כלשונה ולעסוק בדברים שהוא כן אוהב כשהוא מגיע הביתה. שתי מרואיינות אחרות סיפרו שבני הזוג שלהן עסוקים מאוד: אחת אמרה שגם ככה יש לו כבר 3-4 משרות על הראש ושהיא לא זקוקה לעזרה, והשנייה סיפרה שהחלה להעסיק עוזרת כשהוא הפסיק לעזור. מרואיינת נוספת תיארה את החלוקה המסורתית בינה לבן זוגה: הוא אחראי על הקניות ותחזוקת הרכב והיא על הבית (אף שגם היא עבדה במשרה מלאה), והיא הוסיפה שהוא עושה את התפקידים שהיא לא אוהבת ולא טובה בהם. יש לציין שבניגוד למצופה במידה מסוימת, חלוקת התפקידים המסורתית לא אפיינה דווקא את המשפחות הדתיות, וכמה מן המרואיינות שהזכירו חלוקת תפקידים מגדרית משתייכות לציבור החילוני.

ג. הערכת העזרה

רוב המרואיינות הביעו הערכה כלפי עזרתו של בן הזוג שלהן. שתי מרואיינות אמרו שהוא שותף מלא או כמעט מלא לעבודות הבית, ושתי מרואיינות אחרות ביטאו את הערכתן לתמיכה שלו בביטויים כגון "בורכתי" או "העוגן שלי", וציינו עד כמה היא משמעותית להן. אחת המרואיינות סיפרה שבן זוגה מעורב מאוד בעבודות הבית, ואחרות אמרו שהוא "עוזר הרבה", "עוזר מספיק", "עוזר כשנמצא" או "זמין לעזרה", ואף ציינו שהוא התאים את עבודתו לצרכים שלהן כדי שיוכל לעזור להן בשעת הצורך. לצד הערכת העזרה של בני הזוג טענו 3 מרואיינות שלבן זוגן יש גישה חינוכית טובה משלהן כלפי הילדים, ושאף על פי שהן אלו שנמצאות רוב הזמן עם הילדים, הן חושבות שלבן הזוג יש יותר סבלנות כלפיהם, בלי קשר לכמות הזמן שהוא מבלה עם הילדים בפועל:

כן, יש לו גם יותר סבלנות, מלכתחילה, לא מזה שהוא נמצא פחות בבית (ריאיון עם דליה);

הוא נוכח במקום שהוא נמצא בו, בדרך כלל, לא תמיד, אבל הוא מסוגל לבנות דברים שהבנות יסתובבו לידו וזה דבר שאני לומדת לעשות. אני בשנתיים האחרונות מאוד לומדת לעשות את זה. הוא מראש עשה את זה ככה, הוא היה מאוד מתאים לדעתי לעשות חינוך ביתי אם לא היינו בסיטואציה שהוא זה שמרוויח הרבה יותר כסף (ריאיון עם נופר).

ניתן למצוא את מידת ההבנה של האימהות לקשיים שעומדים בני הזוג בשעות עבודתם לצורך פרנסת המשפחה גם בתשובותיהן לשאלה אם הן היו מוכנות להחליף תפקידים עם בני הזוג שלהן (ראו בסעיף הבא): רוב המרואיינות שענו על שאלה זו טענו שהן לא היו רוצות להתחלף עם בן הזוג, ושהעבודה שלו נראית קשה יותר ומהנה פחות מן העבודה שלהן בבית.

3. חילופי תפקידים

המשפחות שהשתתפו במחקר זה הציגו שיקולים שונים בבחירתן מי יישאר בבית ומי יצא לעבוד. אחד השיקולים שהוזכרו בראיונות, והוא הוזכר גם בדיונים בפורומים, היה יכולת ההשתכרות הגבוהה יותר של הגברים בישראל - לפי נתוני הלמ"ס שפורסמו בשנת 2017 ומתייחסים לשנים 2015-2016, השכר הממוצע של אישה שכירה היה 7,666 ושל גבר שכיר 11,219. הפערים בשכר בין גבר עצמאי לאישה עצמאית אף גבוהים יותר. כמו כן, אף שמחקר זה אינו מדגם מייצג הוא בכל זאת מלמד לא מעט על גודלן של משפחות החינוך הביתי, ועולה ממנו שאימהות בחינוך הביתי יולדות יותר ומניקות זמן רב יותר משאר הנשים (אדרי, 2016), ולכן מצד שוק העבודה הן אפקטיביות פחות מן הגברים (שטייר, 2005).

אף על פי שמן הנתונים לעיל נראה שמשתלם יותר למשפחות החינוך הביתי שהגבר יצא לעבוד, בכל זאת רצינו לבחון אם חלוקת התפקידים הרגילה - האישה נשארת בבית, והגבר יוצא לעבוד - מקובלת על המרואיינות גם ללא תלות בשיקולים הפרקטיים שהוזכרו לעיל. לשאלה זו התייחסו 16 מ-27 המרואיינות. אחת מהן אמרה שהיא הייתה רוצה שבן הזוג יפרנס את המשפחה (המרואיינת היחידה שבעלה לא פרנס את המשפחה), אחרת אמרה שהיא לא יכולה לדמיין אפשרות כזו, שלישית אמרה שהיא לא יודעת, ורביעית אמרה שבעבר חשבה שהיא ובן הזוג שלה יחלקו ביניהם יותר את העבודות בבית ומחוץ לו, אך היא השלימה עם מצבם והוא מקובל עליה לחלוטין. כל שאר המרואיינות (12) טענו שלא היו רוצות להתחלף עם בן הזוג שלהן, אם בשל הקשיים הכרוכים בשוק העבודה אם בשל רצונן להיות עם הילדים. בריאיון עימה תיארה מיכל את הקשיים בשוק העבודה ואת המתחים הכרוכים בו, מתחים שכרגע היא אינה מעוניינת להכניס לחייה:

מראיינת: היית רוצה להתחלף עם בעלך? בתיאוריה, היית רוצה שהוא יהיה בבית עם הילדים ואת תצאי לעבוד?
מיכל: לא, האמת שממש לא.

מראיינת: מבחינת החשק, בלי שיקולים אחרים.

מיכל: לא, לא, לא קשור לשיקולים. אין לי שום חשק לעבוד. לא עושה לי חשק. דווקא כשאני שומעת את הסיפורים שלו, לא יודעת, עולם העבודה, אני מרגישה שהוא עולם שמזמין אותך לשקוע לתוך כל כך הרבה התמודדויות, התמודדויות של דאגות ופרנסה, של חובות וזה וזה. כרגע אני יודעת [ש]זה עליו, זה עובר לידי, זה לא באמת מכביד עליי. כשיש בעיות, גם האחריות הזאת של הכסף בתכלס שיגיע, וגם היחסים הבין-אישיים, כשזה בעבודה זה... יש לי יחסים בין-אישיים, ברור שיש יחסים בין-אישיים בכלל בחיים הם דבר מורכב, זה דבר שיש גם עליות וירידות בו, יש לפעמים עם חברות ועם משפחה ועם זה, יש קשיים ביחסים בין-אישיים, אבל כשזה מגיע לעבודה זה הרבה יותר, כי אנשים מצפים ממך, ששילמו לך כסף. סתם לדוגמה, הוא בונה להם בית, מצפים ממך גם שתעשה את זה בזמן, שתעשה את זה בדיוק כמו שהם רוצים. יש הרבה יותר את המתח בין... כשאתה נכנס לעולם העבודה, ואני ממש מרגישה שאין לי כוחות למתח הזה. אם זה היה השליחות שלי, וה' היה מכוון שהייתי הולכת לזה, אז הייתי מסתדרת עם זה, אבל כרגע אני ממש... זה מפחיד אותי כזה, המתח הזה של עולם העבודה, ממש אין לי חשק אליו.

נופר התייחסה בריאיון עימה דווקא לרצונו של בן זוגה להחליף את התפקידים ביניהם. באופן כללי היא הייתה קשובה מאוד לצרכים שלו לאורך הריאיון, והיא התמקדה בקשיים שלו עם עבודתו ובצורך שלו לפרוק מתחים לאחריה, עד שנדמה שבעינייה העול המוטל עליו גדול מן העול שלה:

אני לא חושבת שהייתי שמחה לצאת יותר, לא מהכיוון הזה, באמת מהכיוון ש[יהיה] יותר נוכח בחיים שלנו: יוצא בשמונה חוזר בשבע, זה לא משאיר הרבה זמן אחר.

חשוב לציין שהרצון של המרואיינות להיות בבית עם הילדים, וכן הכרתן בקשיים הכרוכים בהתמודדות בשוק העבודה, לא סתרו את הרצון שלהן לממש את עצמן גם מעבר לגידול הילדים, אלא שהדרך למימוש עצמן נחווה באופן שונה מן המקובל בימינו בחברה המערבית.

4. שותפות בעבודה של בן הזוג

שתי מראיינות ציינו שהן עוזרות לבן זוגן בעסק שהקים. רחל תיארה את העסק כעסק משותף: הוא המשווק והמפעיל, והיא עוזרת בטלפונים "מאחורי הקלעים". אומנם לא דיברנו ישירות על קבלת שכר תמורת עבודתה, אולם מדבריה נראה שהיא לא קיבלה תגמול כספי תמורתה או הכרה רשמית בפועלה:

רחל: כן, אז אני עוזרת לו בכל מה ש... גם בפיתוח של זה ובתכנים וזה, וכל מה שמאחורי הקלעים, את יודעת, הנהלת חשבונות [...] אז זהו, אז זה לא שאני לא עובדת, כאילו כל פעם אני אומרת שאני לא עובדת, אבל זה לא נכון, אני...
מראיינת: אבל... אוקיי, אז את כאילו עוזרת לו בפיתוח של... זה בעצם עסק שלכם, עסק משותף?
רחל: כן.

מראיינת: וואו, מגניב.

רחל: הוא כאילו בפרונט, זה שלו תכלס ולא מכירים אותי כל כך, אבל לא, זה לגמרי שלנו ביחד.

הוא ב"פרונט", אותה לא מכירים, "זה שלו תכלס", ובאותה נשימה היא אומרת: "זה לגמרי שלנו ביחד". מתיאורה זה נראה שהעבודה שלהם היא אכן משותפת, אבל ההערכה עליה מגיעה לו בלבד. לעומת רחל, תכלת עזרה לבעלה בעבודתו תמורת תשלום, לצד עבודתה במקצוע שלה במשרה חלקית. כשהיא יוצאת לעבודתה, ההורים או החברות שלה שומרים על הילדים, ואת עזרתה לעבודה של בעלה היא עושה כשהיא מתפנה מן הטיפול בילדים:

תכלת: אז אני עובדת בזה, ואני עובדת קצת בחברה של עומר, עושה ת'ניירת של החברה של עומר.

מראיינת: מתי? בלילה?

תכלת: כן, זה גוזל ממני 10-12 שעות בשבוע.

מראיינת: אחרי שהילדים הולכים לישון?

תכלת: או תוך כדי לפעמים, את יודעת, שעות ככה יותר שקטות, או אם יש איזה יום וזה מסתדר שהם יהיו אצל חברים, נגיד שעתיים בלעדיי, אני מקפצה ואז נשארת נגיד רק עם שני הקטנים, או בכלל, כבר קרה גם, אז אני מכניסה ת'שעתיים-שלוש

עבודה, אז גם משם יש לי משכורת קטנה. שתי משכורות קטנות זה נותן ת'פנסיה, זה מסר טוב לבנות נראה לי, שאימא גם עושה.

שירה סיפרה שכרגע אין לה זמן לעזור לעסק של בעלה, אבל בעבר היא סייעה לו להקים אותו. בדבריה תיארה את השותפות ביניהם וכיצד כל אחד עוזר לשני להתפתח: היא כמוזיקאית והוא כבעל טחנת קמח. עם זאת, ולמרות התמיכה ההדדית, מדבריה עלה שלמעשה העיסוק המוזיקלי נשאר עיסוק צדדי, ואילו העבודה בטחנת הקמח נעשתה הפרנסה העיקרית שלהם עד שהיא נאלצה לפרוש מן העיסוק המוזיקלי שלה כשהעסק של בעלה גדל:

מראיינת: את מופיעה גם?

שירה: כן, אני עושה ערבים, אני מנגנת ושרה.

מראיינת: במה את מנגנת?

שירה: בהופעות על גיטרה, אני גם מנגנת על פסנתר.

מראיינת: ומי פה? בעלך עם הילדים?

שירה: כן, זה בערבים, זה מאוד נוח, אז זה בקטע הזה, וזהו. ואנחנו ביחד הקמנו לפני... גם איזה שש שנים הקמנו כאן את הטחנת קמח, ומאז אנחנו בזה, והוא מתפתח המון המון המון בזה. כאילו בהתחלה היינו יותר, זה היה יותר קטן אז יותר שנינו ממש ניהלנו את זה, אבל היום זה מגיע ליותר מעשרים טון אז אני לא, גם יש לי המון עומס.

מתיאורי שלוש המרואיינות עולה שאף שהן סייעו לבני הזוג שלהן להקים את העסק או לפתח אותו, העסק נחשב בעיקר עסק של בן הזוג, ואילו התפקיד שלהן בו היה משני.

5. שהייה של בני הזוג בבית

שהייתם של בני הזוג בבית כחלק ממערך החינוך הביתי שנויה במחלוקת: מצד אחד ההנחה היא, שכיוון שמשפחת החינוך הביתי מתבססת על המשכורת של הגבר בלבד הוא יצטרך לעבוד שעות נוספות כדי לאפשר את החינוך הביתי, ומצד שני ההתמקדות בבית ובגידול הילדים, לצד העובדה שאין לילדים מסגרת נוספת מלבד השהות בבית, עשויות להגביר את תחושת השותפות של האב בחינוך ילדיו. לדוגמה, בפורום "זוגיות בחינוך ביתי" כתבה "אם ואשה":

קודם שנינו פרנסנו ושנינו דאגנו לבית ולבת הראשונה. מאז שהילדים שלנו בבית, אני לא מפרנסת, מה שאומר שהוא עובד יותר שעות ויותר קשה.

לטענתה, הצורך להתבסס על משכורת אחת חייב להגדיל אותה באמצעות הוספת שעות עבודה. לעומתה, "עודד המחפש" מפורום "אבות בחינוך ביתי" תיאר סיטואציה שונה: במשפחתם הוא זה שיזם את החינוך הביתי, והוא חיכה בסבלנות שגם אשתו תרצה בכך מכיוון שהיא המטפלת העיקרית בילדים. עם זאת, בדבריו מודגש שגם הוא משתדל להתפנות אליהם:

אצלנו אני הוא זה שיזם את הנושא (להוציא את הילד מהגן).

לקח לי זמן.

הרגשתי שאני לא יכול ממש לדרוש את זה ממנה כי היא זו שתהיה איתם כל היום בבית, ואני גם לא רוצה לדרוש. אם זה לא יבוא ממנה (מתוך תהליך משותף כמובן) אז היא לא תעשה את זה מתוך אמונה ואהבה לדבר, ואז זה לא שווה את זה.

בסוף זה הגיע.

גם אני בהייטק, במשרה חלקית ומשתתף עד כמה שאני יכול. העובדה שזו משרה חלקית מאוד עוזרת (ואכן בדרך כלל לא אפשר. אבל מי שבאמת רוצה - יצליח למצוא).

בריאיון עימה טענה דליה שדווקא בחינוך הביתי האבות פנויים יותר לצורכי הבית, ושכסופו של דבר זו שאלה של סדרי עדיפויות:

מראיינת: קטעתי אותך, נראה לי על איך את מסתדרת עם השהייה האינטנסיבית עם הילדים.

דליה: אז אני אומרת, זה קשה לי, ואני... זו נקודה חלשה אצלי, ואני מנסה... לעבוד על זה, להיות יותר סבלנית, שיהיה לי יותר זמן פנוי כי אין לי זמן פנוי, כי אני כל הזמן מנסה לעשות דברים בבית במקום להיות איתם, עם הילדים... וזה קשה אבל בעלי מפנה לנו, מתפנה אלינו הרבה זמן יחסית לאבות אחרים. זה קורה הרבה בחינוך ביתי, וזה מאוד מקל.

מראיינת: בחינוך ביתי יותר עוזרים לדעתך?

דליה: יותר פנויים, כן.

מראיינת: יותר פנויים או יותר עוזרים?

דליה: יותר פנויים ויותר עוזרים.

מראיינת: אמורים לעבוד יותר.

דליה: לא, יותר פנויים מעבודות רגילות ויותר פנויים בשביל הבית.

מראיינת: איך זה יכול להיות?

דליה: נכון, אבל איכשהו מוצאים ת'דרך, כל אחד עושה לו ת'סדר עדיפות שלו ואיכשהו מוצאים את הדרך, כי זה המטרה של המשפחה. זה לא נכון כל פעם, אבל הרבה פעמים ראיתי שבחינוך ביתי אבות מוצאים את הדרך להיות יותר בבית, אם זה דרך עבודה מהבית או עוברים לגור בפריפריה או... מוצאים את הדרך.

לטענתה של דליה, אם במרכז סדרי העדיפויות נמצאת המשפחה, אפשר למצוא דרך לעבוד מן הבית וכך לשהות יותר זמן עם המשפחה, או לעבור לגור בפריפריה וכך להוריד את רמת החיים. דבריה של דליה מעוררים שאלה: האם הורדת רמת החיים אכן תאפשר למשפחות החינוך הביתי להתבסס על משכורת אחת ללא עבודה בשעות נוספות? נראה שהתשובה לשאלה זו מורכבת מכמה גורמים. ראשית, אומנם ההימנעות משליחה למסגרות חינוך עשויה לחסוך אלפי שקלים בחודש, אך בדרך כלל החינוך הביתי מגדיל את ההוצאות על חוגים ועל נסיעות למפגשי חינוך ביתי. נוסף על כך, בספרות המחקר מאופיין לעיתים החינוך הביתי בדפוסי חיים "טבעיים" יותר (אדרי, 2010; Bobel, 2004), ואף שבדפוסי חיים כאלה מופחתת ההוצאות על ממתקים, על אוכל מעובד ועל תרופות, בדרך כלל גם גדלות בהם ההוצאות על מזון יקר יותר (אוכל אורגני למשל) ועל טיפולים רפואיים אלטרנטיביים, הנחשבים יקרים יותר מטיפולים קונבנציונליים. אומנם חיים טבעיים יותר כוללים לא פעם גם הימנעות מקניית מותגים או מקניית טלפון סלולרי לכל ילד, וכן השתדלות לחיות חיים פשוטים יותר, אך בימינו נראה שגם חיים פשוטים כאלה עשויים להיות יקרים למדי, ולעיתים יקרים אף יותר.

אם כן, נראה שהשילוב בין אנשים שרובם משתייכים לשכבות המבוססות יותר בחברה (Levy, 2009; Mayberry, Knowles, Ray, & Marlow, 1995; Ray, 2003) ובין ההשתדלות לחיות בפשטות הוא זה המאפשר למשפחות כאלה להתפרנס ממשכורת אחת בלבד. כשאב המשפחה מרוויח משכורת גבוהה בשעות מעטות, כמו במקרה של "עודד המחפש", או כשהורים של בני הזוג תומכים במשפחה, כמו במקרה של דליה, השילוב בין חיים פשוטים ובין השתכרות גבוהה מן הממוצע מאפשר גם לבן הזוג להשקיע יותר במשפחה.

6. השוואה בין חלוקת תפקידים מסורתית ובין משפחות

שבהן האב נשאר בבית והאם מפרנסת

הפורום "אמהות וקריירה"¹ עוסק ביכולת של נשים לשלב אימהות עם קריירה, והפורום "נשים עובדות וגברים לא" בוחן אם המודל של אישה שמפרנסת את משפחתה ושל גבר

שמטפל בילדים קיים. לא מצאנו ולא התרשמנו שיש דף שעוסק ב"אבהות וקריירה" וביכולת לשלב ביניהן, כנראה בשל העובדה שגם בישראל ובארצות המערב של המאה ה-21 עיקר הנטל של הטיפול בילדים ותחזוקת הבית נופל על כתפי האישה (כאמור במבוא לעיל). הפורום "נשים עובדות וגברים לא" נועד לרכז סיפורים של משפחות שבהן האב הוא המטפל העיקרי והאם היא המפרנסת העיקרית. הפורום קצר מאוד (ומעובדה זו אפשר ללמוד על האלטרנטיבה), ויש בו 628 מילים בשלושה דפים בקובץ "וורד". פותחת הדף מספרת על חלוקת התפקידים במשפחה ושואלת אם יש עוד אם שעובדת מחוץ לבית כשהאב מטפל בילדים:

אני רוצה לספר לכם על המשפחה שלנו.
לי ולאיש יש תינוקות בת שנה וארבעה חודשים, ואנו מצפים לפיצפון/ת נוספת/ת בפברואר.

איך שזה יצא, אני עובדת, ובעלי בבית עם הילדה.
איך זה יצא ככה? פשוט - לי יש מקצוע מבוקש (מחשבים). עכשיו מבוקש קצת פחות) ונסיון רב - וגם עניין וסיפוק מהעבודה. לבעלי יש תואר בספרות אנגלית, ואין לו "שאיפות לקריירה". אנחנו מאד משלימים זה את זה.
אחרי שילדתי, שנינו עבדנו. אני עבדתי 4 פעמים בשבוע, עד שעה 3. אישי היה חוזר הביתה ב-7 בערב.

וזה היתה תקופה קשה מאד לכולנו, במיוחד לי.
אח"כ הוא פוטר, ומאז לא ברור לנו אם כדאי למשפחה שהוא יעבוד.
אני חושבת שאני הייתי משתגעת להשאר בבית. הוא אומר שטוב לו (למרות שלפעמים הוא קצת מתגעגע לחברה בעבודה).

אז מה אתם אומרים על נשים_עובדות_וגברים_לא?
האם יש עוד זוגות כמונו בסביבה (הוירטואלית)?

בעקבות דבריה סיפרו שני כותבים על משפחות שהכירו שבהן האם פרנסה והבעל טיפל בילדים, ושני כותבים נוספים תיארו כך את משפחתם שלהם, אם כי חשוב לציין שאצלן בן הזוג כן עבד אך לא כמפרנס עיקרי אלא בעבודה חלקית. מלבד מקרים אלו אין תיאורים נוספים בפורום. ארבע שנים לאחר פתיחתו עדכנה פותחת הפורום את מצבה של משפחתה: בן זוגה התחיל לעבוד (בעבודה חלקית), אך הוא עדיין האחראי העיקרי לגידול הילדים והיא המפרנסת העיקרית.

לעומתו, הפורום "אמהות וקריירה" הוא פורום ארוך למדי: 25,526 מילים ב־87 דפים בקובץ "וורד"; הוא נפתח במאי 2004, ודיונים המשיכו להתקיים בו גם לאחר שהועברו הנתונים לקובץ "וורד" בנובמבר 2012 לצורך ניתוחם. במהלך השנים כתבו בו עשרות משתתפים, והוא נחשב פורום פופולרי ופעיל. בעיון בדברי המשתתפים בו מצאנו תשע התייחסויות לשיתופו של בן הזוג בגידול הילדים.

"שני" סיפרה שהיא בהיריון ולומדת לתואר מתקדם, ושהיא מתלבטת אם כבר לסגור עם מטפלת (טובה בעיניהם) או לחכות ולראות מה יהיה אחרי הלידה. את האפשרות שכן זוגה יסייע לה תיארה כך:

בן זוגי לעומת זאת עובד כרגע - וזה לא ישתנה בשנה הקרובה - בעבודה מאאאאא
 תובענית (8 בבוקר עד 8 בערב, או 23:00 בערב זו גם אופציה...).

לדברי "שני", בן זוגה עובד בעבודה תובענית מאוד ואין הוא מתכנן לשנות את אורחות חייו בעקבות הלידה, ובדבריה גם אין ציפייה לכך אלא רק הבעת התלבטות אם להמשיך לעבוד בעבודה שלה: היא מספרת בהערכה על רצונו של בן זוגה לאפשר לה להתפתח מבחינה מקצועית, אבל הדילמה שלה קשורה לשאלת גידול הילדים. כלומר, אין היא מביעה כל התלבטות באשר להתפתחות המקצועית שלו, וניכר שהנחת היסוד שמנחה אותה היא שתפקידה להיות האחראית לגידול הילדים. כך עולה גם מדבריה של כותבת אחרת (המכונה "יעלפו מהמושב") על האחריות בחברה הישראלית על הטיפול בילדים:

במרבית המשפחות שאני רואה סביבי (והלוואי שזו סביבה לא מייצגת, אבל אני בכלל לא בטוחה בזה) האמהות הן האחראיות העיקריות, אם לא הכמעט בלעדיות, על הילדים. אין כאן שבט, ובהחלט יש אבות שעובדים שעות ארוכות מחוץ לבית.

גם מדבריה של "עדי" על העזרה שהיא מקבלת מאימה ומבן זוגה ניכר שבסופו של דבר האחריות העיקרית לגידול בתה היא שלה:

לי יש מזל, שיש לי אמא שעוזרת לי המון, והבנז [והבן זוג] עובד בשעות נוחות, כך שנניח השנה יכולתי לסיים תואר ראשון בידיעה שכל השעות שאני לא איתה היא עם בן משפחה (חוץ מכמה שעות בשבוע עם מטפלת).

היא מספרת שיש לה מזל שבעלה עובד בשעות נוחות ושלכן הוא יכול לשמור על התינוקת שלהם כשהיא אינה יכולה לשמור עליה. יש להתייחס לשתי נקודות עקרוניות העולות מניסוח דבריה: הניסוח "לי יש מזל" מלמד שמצבה אינו מובן מאליו, והניסוח שבן זוגה "עובד בשעות נוחות" רק מתאר מצב שמאפשר לה בדיעבד לסיים את התואר אך אין הכרח שמדובר בסידור עבודתו מלכתחילה לצורך זה. כלומר, מדבריה עולה שהיא זו האחראית לגידול בתם, ושהוא רק מחליף אותה כשהיא יוצאת ללמוד.

כאמור, ההתייחסות לחלקו של האב בגידול הילדים נדמית כשולית למדי, אך משתפת אחרת בפורום (המכונה "שגית ח ל") דווקא כן ביקשה להתייחס אליו - היא שאלה מדוע אין התייחסות בפורום לרצונם של האבות להיות נוכחים או נעדרים בגידול ילדיהם:

מה שחסר לי בדיון המעניין הזה הוא אבא. אני מקבלת את ההרגשה שעבורכן (גם כבנות של אבות וגם כבנות זוג של אבות) אבא לא קיים בדיון. לא יודעת אם יש לו קריירה או עבודה, אבל הוא לא נמצא במשוואה. לי זה מאוד מפריע. היכולת להיות "אמא נוכחת" או "אמא בקריירה של אמהות" במצב הכלכלי הנוכחי מחייבת החלטה משפחתית (או זוגית) שבה אבא מביא את הכסף שמאפשר את זה. ומפריע לי שאין מילה עליו - על רצונו להיות נוכח - או שלא. יש אבות שלא רוצים, אבל יש אבות שכן. ומבחינתם הם מוותרים ומקריבים קורבן רציני מאחר שהמשכורת שהם יכולים להביא גבוהה יותר. ואח"כ במקרים רבים הילדים כועסים על האבות בגלל שהם לא נמצאים או סתם יוצאים עם הרגשה שהם (הילדים) לא היו חשובים מספיק כי עובדה - אבא הלך לעבודה ואמא לא, או לפחות לא במשרה מלאה. אני יודעת שאצלנו אבא מאוד נוכח אף שהוא עובד במשרה מלאה, ושם המצב הכלכלי היה מאפשר הוא היה שמח לעבוד חצי משרה ולהיות עם הילדים.

הכותבת טוענת כאן שמשתתפות הפורום האחרות אינן מתייחסות לרצונותיהם של האבות להיות שותפים פעילים בגידול ילדיהם או לא להיות שותפים לו, ומעניין לשים לב שאין בדבריה שום נימת ביקורת על חובת האימהות לגדל את ילדיהן, או אזכור כלשהו למחויבותם של האבות להיות שותפים בגידולם, אלא רק לזכותם לרצות בכך או לא.

על דבריה הגיבו משתתפות אחרות בפורום, והן תיארו את המעורבות והשותפות של בני הזוג שלהן, אך גם בדבריהן היה ניכר שהאחריות לטיפול בילדים היא של האימהות בלבד, ושארף על פי שבני הזוג עוזרים להן ככל שמתאפשר להם - מי שמטפל בפועל בילדים הן האימהות. "עדי א", אחת המשתתפות שהגיבה לדבריה של "שגית", היטיבה לנסח זאת:

לעניין הדיון על האבא.

לדעתי, הדילמה לגבי נשים היא חריפה יותר, לא משנה עד כמה יש גם אבא בתמונה. הבנז [הבן זוג] שלי ואבי ביתי הוא אב נהדר. מעורב, שומר עליה יום בשבוע כשאני בלימודים, עושה הכול בבית בדיוק כמוני. מה שנקרא, לא היה צריך פמיניזם אם כולם היו כמוהו.

זה לא פותר את העניין שמי שבסופו של דבר בהריון, זאת אני, ואם צריך שמירת הריון, זה שוב פעם אני. אני מניקה, גם עכשיו, שהבת שנה שלי יונקת באמת לא הרבה, אבל ברור שבהתחלה העניין של ההנקה בעצם קובע באופן מוחלט על מי נופל רוב העומס. ומדובר לא בעניין של מגדר, כלומר של תרבות, אלא בעניין של מין, כלומר ביולוגי. אלא אם כן מתייחסים להנקה כמשהו חברתי שאפשר לוותר עליו, אבל אני מניחה לרגע שזה מובן מאליו. בקיצור, הנקודה שלי היא, שהדילמה של נשים היא מורכבת יותר, לא שהדילמה של הגברים היא לא.

מלבד הסברה של עדי על חלוקת התפקידים ומניעה, ראוי לנתח את התייחסותה לעזרתו של בן זוגה בטיפול בבתם. לדבריה, בן זוגה שומר על בתם במשך היום שבו היא לומדת, והיא מציינת זאת בהערכה, אבל בשבוע כידוע יש שבעה ימים, או לכל הפחות שישה אם נתעלם לרגע מיום המנוחה. כלומר, אף שלדעתה אפשר היה לוותר על תנועת הפמיניזם אם כולם היו כמו בן זוגה, ואף שבתה כבר בת שנה וכבר אינה יונקת הרבה - ולכן באופן עקרוני אפשר להשאיר אותה פרקי זמן ארוכים יותר עם בן זוגה - עדיין בן זוגה שומר על הבת כשישית מן הזמן הנצרך. שביעות רצונה זו תואמת לשביעות הרצון הכללית של גברים ונשים שנמצאה במחקרים אחרים. קולטריין (Coltrane, 2000) סקרה מחקרים על תחושת ההוגנות אצל גברים ונשים באשר לחלוקה הבלתי שוויונית של מטלות הבית, ומהם עולה שרוב רובם של הגברים, וכן רוב הנשים, מתייחסים לחלוקה בלתי שוויונית זו כחלוקה הוגנת, ורק אם איי-השוויון בחלוקת העבודה הביתית חד מאוד, אז הוא נתפס בעיני הנשים כבלתי הוגן, גורם להן דיכאון ופוגע בסיפוקן מחיי המשפחה שלהן.

לאורך כל הדיונים בפורום אין שום התייחסות ביקורתית להנחת היסוד שהאחריות על הילדים היא של האם: מובאת בו ביקורת על אימהות הבוחרות להיות בבית ועל אימהות הבוחרות לפתח את הקריירה שלהן, וכן מובאת התייחסות ללבטים שונים של אימהות, ואפילו מובאת התייחסות לרצונותיהם של אבות להיות נוכחים יותר בגידול ילדיהם - אך אין שום התייחסות לערעור הנחת היסוד שגידול הילדים הוא באחריות האם. נתון זה מעניין

במיוחד לאור העובדה שהפורום הטרוגני מאוד מצד האוכלוסייה שהשתתפה בו - אימהות מן החינוך הביתי לצד אימהות שבחרו לפתח את הקריירה שלהן - וארוך מאוד מצד כמות השנים שהוא פעיל, ובכל זאת אין בו שום נימת ערעור על הנחת היסוד הזאת או תהייה כלשהי על נכונותה.

7. עצמאות כלכלית ותלות בזוגיות

בישראל נשים נוטות יותר מגברים לעבוד במשרה חלקית, ושכרה הממוצע של אישה נמוך במידה ניכרת משכרו הממוצע של גבר (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017). ואם כך, נראה שגם אם אישה יוצאת לעבוד מחוץ לבית, היא עדיין תלויה במשכורת הגבוהה יותר של בעלה כדי לשמור על רמת החיים שהיא רגילה לה. באשר למצבן של אימהות שבחרו לחנך את ילדיהן בחינוך הביתי, יש להעיר שכשנשים מפסיקות לעבוד פרק זמן ממושך נפגעת יכולתן לבטח את עתידן הכלכלי במקרי גירושין, ושלהעבודה הרציפה לאורך זמן יש חשיבות לא רק מצד קבלת המשכורות אלא גם מצד שמירת רציפות ההפרשות לקרן הפנסיה, צבירת ותק לשיפור השכר, הגדלת האפשרות לקבלת קידום בעבודה וכדומה. בראיונות נמצאה התייחסות מעטה לביטחון הכלכלי בעתיד של האימהות בחינוך הביתי, אם כי יש לזכור שכמה מן הנשים לא עזבו לחלוטין את מעגל העבודה אלא עבדו במשרה חלקית, ושתי מראיינות אף עבדו במשרה מלאה; כלומר, חינוך ביתי אינו מחייב יציאה ממעגל העבודה. ארבע מראיינות התייחסו לעתידן הכלכלי, ובעיקר לפנסיה שלהן: רונית טענה ש"פנסיה זה הדבר היחיד שבאמת מדאיג אותי", אך היא לא פירטה על כך; תכלת אמרה שיש לה פנסיה משתי משכורות קטנות; ונופר ונעמי סיפרו שהן מפרישות לעצמן פנסיה, כפי שלמשל תיארה נעמי בריאיון עימה:

מראיינת: פנסיה?

נעמי: כסף לפנסיה?

מראיינת: כן, מה סדר גודל של העבודה שלך? זה חצי משרה, רבע משרה?

נעמי: בשעות? בשעות זה רבע משרה, בכסף אם זה מאפשר לי להפריש פנסיה אני מפרישה פנסיה, לא בסדר גודל אולי שהייתי מפרישה במקום אחר אבל אני מפרישה פנסיה, כן, זה משהו שהוא מאוד חשוב, כי את יודעת, ממש חשוב, כי אנחנו לא יכולים לסמוך רק על שלו, אנחנו מפרישים פנסיה. זה נוגס לנו חזק בצלחת אבל בסדר, הצלחת גם ככה לא כל כך גדולה ואת לומדת לעשות את... את יודעת, את הבחירות שלך.

מראיינת: כן.

נעמי: אנחנו נוסעים באוטו פחות מגניב, אנחנו נוסעים פחות, בודקים דלק, קונים מאוד בזהירות בסופר ומגדלים מה שאנחנו יכולים לגדל בעצמנו, אבל יש פנסיה, תהיה.

לצורך העמקה בנושא זה ניתחתי פורום שהתמקד בעתידה הכלכלי של אם בחינוך הביתי - "חינוך ביתי ותלות כלכלית בזוגיות". הפורום ארוך מאוד (97 עמודים בקובץ "ורד"), ובפתחתו - שנכתבה בין השאר גם על ידי כמה אימהות מן החינוך הביתי - מוזכרות סוגיית התלות הכלכלית של האישה בבעלה וכן כמה הצעות לפתרונה:

דף זה עוסק באחד ההיבטים הכלכליים של החינוך הביתי: האם מי שנשאר עם הילדים נפגע כלכלית? (עלול להפריע כאשר רוצים לחזור לשוק העבודה או במקרה גירושין) במשפחות רבות האישה היא זו הנשארת בבית ליישם את הבחירה המשפחתית בחינוך ביתי. בחירה זו מעצימה את התלות הכלכלית שלה בבן זוגה ועלולה לפגוע בתחושת הביטחון הכלכלי שלה. מה עושים?

1. זוכרים שחוסר איזון כלכלי בין בני זוג אינו נחלתו הבלבדית של החינוך הביתי, אלא מאפיין של כלל הנשים, ולא רק במערב.

2. מבינים שהעובדה שאין לנו תלוש משכורת לא מפחיתה מעצם העובדה שאנחנו עובדות ולכן חשוב ללמוד ולהתייחס אל הכסף שבן הזוג מרוויח כעל הכסף שלנו. כאשר האישה נשארת בבית יש נטייה לנשים (וגם לגברים) לזלזל בהשקעה של האישה. כולם מסכימים על כך שהאישה לוקחת על עצמה תפקידים לא פחות חשובים במסגרת המשפחתית, וגם מאפשרת את ההכנסה הכספית של בעלה, ובכול זאת - האישה צריכה לעבור תהליך מאוד חשוב עם עצמה כדי להבין עד כמה השקעתה באמת חיונית ויקרה גם לבעל, כך שתרגיש הכי נוח שבעולם להתייחס לכספו כאל כספה במידה שווה לגמרי.

3. עובדים על הפחד שלנו מלהיות תלויים באחרים ומבינים שעדיף להיות תלויים בבן הזוג שאותו בחרנו מאשר במטפלת/גננת. גם בן הזוג העובד בחוץ תלוי כלכלית במעסיק. זוכרים שהשפע בחיינו ניזון לא רק ממשכורת שנכנסת לחשבון אלא גם בזכות האופן בו הבית מטופח, הזוגיות והילדים. כשהבית שלנו נעים ונקי, ומבושלות בו ארוחות בריאות ומזינות, וגדלים בו ילדים בריאים ואהובים, ומתקיימת בו זוגיות יציבה ועשירה - השפע בחיינו גדל.

4. עושים ביטוח פרטי ו/או מפרישים לפנסיה, השקעות וכו'.

בפתיחה זו מובאות למעשה ארבע הצעות לפתרון סוגיית התלות הכלכלית, ומהן רק ההצעה האחרונה היא הצעה מעשית - כיצד האישה לא תהיה תלויה בבעלה מבחינה כלכלית - שכן שאר ההצעות מתייחסות לסוגיה מהיבטים מחשבתיים. מלבד הפתיחה יש בפורום עוד שלושה חלקים: בשני החלקים הראשונים מובאים סיפורים של המשתתפים בפורום, ובחלק השלישי, המופשט יותר, מצאנו התייחסויות מעמיקות של אימהות מן החינוך הביתי לסוגיית הביטחון הכלכלי שלהן.

הדיון בחלק זה התקיים בין נשים שסברו שאישה צריכה לדאוג שיהיו לה עבודה והכנסה משל עצמה, ובין אימהות מן החינוך הביתי שהתנגדו להכנסת הדאגה הכלכלית לתחום הזוגיות. בפוסט הפתיחה לדיון טענה אחת האימהות מן החינוך הביתי (המכונה "רסיסים של אור") שלא משתלם לה לצאת לעבוד כי גם אם היא תעבוד במשרה מלאה היא תרוויח פחות ממחצית המשכורת שבעלה מרוויח, וגם שהתמרונים בין העבודה לבית כילו את כוחותיה, ומאז שהחלו עם החינוך הביתי המצב הכלכלי שלהם טוב יותר, ושזו אשליה לחשוב שאם היא תצא לעבוד יהיה להם הרבה יותר כסף. בעקבות דבריה התפתח הדיון - הנשים שחשבו שאישה צריכה לדאוג לעתידה הכלכלי הסתמכו על אחוזי הגירושין הגבוהים בימינו, על חשיבות העצמאות הכלכלית כדרך להבטחת כבוד חייה של האישה, ועל האפשרות שתלות כלכלית תיצור אי-שוויון בזוגיות. לעומתן, הנשים שציידו בהישארות האישה בבית טענו את הטענות האלה:

1. תמיד יש תלות, אבל השאלה במי בוחרים להיות תלויים - בכן הזוג או במטפלת ובבוס?
2. אישה ממילא מרוויחה פחות מגבר בישראל, ולכן תלויה גם במשכורת של בעלה.
3. במקרי גירושין המצב גם ככה גרוע, אז מה זה משנה?
4. לחיות את ההווה ולהתייחס לעתיד באופן מוגבל.
5. לא להכניס אנרגיות שליליות למערכת יחסים טובה ומתפקדת.
6. לא חייבים להיות חלק מן הסטטיסטיקות, ואפשר לבחור בנורמות השונות מן המקובל.
7. גם בחינוך הביתי אישה יכולה לעבוד בשכר או לחסוך לעצמה לעתיד.
8. רוב אימהות החינוך הביתי הן נשים משכילות ושותפות שוות במערכת הזוגית, ולכן הן אינן תואמות לפרופיל של נשים תלותיות.
9. יצירת הפרדה בין מעמד האישה במדינה וזכותה לשוויון ובין מעמדה בזוגיות הפרטית שלה עם בן זוגה.

כמו בדיונים רבים אחרים, גם בדיון זה אין הכרעה, אך כן ניתן ללמוד ממנו על המתח בין התפיסה האינדיבידואלית ולפיה כל אדם נצרך להבטיח את קיומו בנפרד, ובין התפיסה המשפחתית, המלאה אמון כמעט מוחלט במערכת הזוגית.

סיכום: חילופי תפקידים ומיתוס הבחירה

מן הממצאים של מחקר זה עולה שבכל משפחות החינוך הביתי שהשתתפו בו, חלוקת התפקידים הייתה לפי המבנה המסורתי והמגדרי: הגבר הוא המפרנס, והאישה היא עקרת הבית. בראיונות עלה שלאימהות טוב בבתיהן ושרובן אינן רוצות להתחלף עם בן הזוג שלהן בלקיחת האחריות על פרנסת המשפחה. עם זאת, קשה שלא לתהות על משמעות בחירתן כשרוב מכריע של המשפחות בחברה בכלל ובחינוך הביתי בפרט בנויות לפי המודל המסורתי - הגבר הוא המפרנס העיקרי, והאישה אחראית על הבית והילדים.

ואכן, כמה חוקרות טענו שלנשים אין באמת בחירה בין אימהות לקריירה, כיוון שהציפייה החברתית מהן היא שהן יהיו המטפלות העיקרית בילדיהן, ו"תקרת הזכוכית" במקומות העבודה והקושי למצוא מסגרת טיפול איכותית לילדים הופכים את יכולת האם לפתח קריירה ולהיות המפרנסת העיקרית של משפחתה לכמעט בלתי אפשרית (וורנר, 2005; יזרעאלי, 1999; O'hagan, 2010). לכן, זוגות מעדיפים להשקיע בפיתוח הקריירה של האב ולא של האם.

השפעת שני הנרטיבים התרבותיים הסותרים, אימהות אינטנסיבית לעומת הורות משותפת, יוצרת אמביוולנטיות בהזדהות של נשים עם אימהות ועם משא ומתן על ההורות של בן זוגן (Sevon, 2012): מצד אחד הן חיות בעידן של שוויון לכאורה ובעידן של מימוש עצמי שבו נשים מפתחות קריירה, ומצד שני הציפייה מהן היא שיפעלו לפי דגם האימהות האינטנסיבית, שמציבה דרישות בלתי אפשריות למי שמעוניינת לשלב בין קריירה לאימהות.

למרות ערך השוויון הרווח בחברה המערבית, למעשה עבודות הבית והטיפול בילדים מוטלות בעיקר על האימהות. ציפיית הנשים לחיות לאור ערך שוויון זה מתנפצת בדרך כלל אצל רובן בתקופת הלידה הראשונה וגורמת להן משבר. לעומת זאת, דווקא הנרטיב המסורתי, שכאמור רווח במשפחות החינוך הביתי, מאפשר לאישה לחיות בהשלמה מלאה יותר עם המציאות הלא שוויונית שהיא חיה בה (לוקר-שמר, 2009; פלזנטלי-ברגר, 2007; Sevon, 2012). אלא שלמרות טענותיהן של אימהות החינוך הביתי שהן בוחרות מרצונן לטפל בילדים ושהן אינן רוצות להתחלף עם בני הזוג שלהן בתפקידם, עיון מעמיק בממצאים שהובאו במחקר זה מגלה שלמעשה אין להן אפשרות אחרת: הבחירה בחינוך הביתי דורשת שאחד מבני הזוג יישאר בבית, והאפשרות שהגבר יהיה זה שיישאר בו - כמעט שאינה

קיימת. אין בממצאים אלו כדי לערער על הרצון הכן שהציגו האימהות בבחירתן להיות בבית אלא לתאר את הנושא מנקודת מבט רחבה יותר.

מקורות

אדר-בוניס, מ' (2007). משפחות בראייה סוציולוגית ואנתרופולוגית. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.

אדרי, א' (2010). חינוך ביתי בישראל: הישגים לימודיים וכישורים חברתיים של ילדי חינוך ביתי בהשוואה לילדי בית ספר (עבודת מוסמך). אוניברסיטת בראילן.
אדרי, א' (2016). חוויות החינוך הביתי של אימהות בחינוך ביתי (עבודת דוקטור). אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

בורדייה, פ' (2007). השליטה הגברית. תל אביב: רסלינג.
דגני, ח' (2001). חינוך ביתי בישראל: צעדים ראשונים (עבודת דוקטור). אוניברסיטת תל אביב.
דגני-הלר, ח' (2007). חינוך ביתי בישראל: שיח של התנגדות. בתוך פ' פרי (עורכת), חינוך בחברה רבת תרבויות: פלורליזם ונקודות מפגש בין שסעים תרבותיים (עמ' 235-258). ירושלים: כרמל.

דרגיש, ר', וצבר-בן יהושע, נ' (2001). הרמנויטיקה ומחקר הרמנויטי. בתוך נ' צבר-בן יהושע (עורכת), מסורות וזרמים במחקר האיכותי (עמ' 77-99). לוד: דביר.
וולף, נ' (2007). מיתוס היופי: על השימוש בייצוגים של יופי נגד נשים. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

וורנר, ג' (2005). טירוף מושלם: המיתוס של האמא המושלמת. תל אביב: אריה ניר.
יזרעאלי, ד' (1999). המיגדור בעולם העבודה. בתוך ד' יזרעאלי ואחרות (עורכות), מין מגדר פוליטיקה (עמ' 167-216). תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.

לוק-שמר, נ' (2009). חווית האימהות והקשר הזוגי לאחר הולדת ילד ראשון בקרב נשים חילוניות וחרדיות (עבודת מוסמך). האוניברסיטה העברית בירושלים.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2017). הודעה לתקשורת: לקט נתונים לרגל יום האשה הבין-לאומי 2017. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. http://www.cbs.gov.il/reader/newhodaot/hodaa_template.html?hodaa=201811062

מאוסהרט, ס' (2002). תחזוקת בעל: משמעותם האמיתית של נישואים. ניר צבי: אלפא.
פיקטלברג-ברמץ, א', והריס, ר' (2011). נשים בהשוואה לגברים בעולם העבודה: מדדים מרכזיים לקראת יום האשה הבינלאומי, 1102. ירושלים: משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה.

פלזנטל-ברגר, נ' (2007). להיות אם: דרכי דעת וחשיבה אימהית בשנה הראשונה. בתוך א' כהן (עורכת), *חויית ההורות: יחסים, התמודדויות והתפתחות* (עמ' 67-87). קריית ביאליק: אח.
פרידמן, א' (2004). *באה מאהבה: אינטימיות וכוח בזהות הנשית*. תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד.
שטייר, ח' (2005). קשרי הגומלין בין עבודה בשכר לעבודה במשפחה. *סוציולוגיה ישראלית*, ז(1), 143-160.

- Apple, M. W. (2011). Rightist education and godly technology: Cultural politics, gender, and the work of home schooling. *Multidisciplinary Journal of Educational Research*, 1(1), 5-33.
- Bianchi, S. M., Robinson, J. P., & Milkie, M. A. (2006). *Changing rhythms of American family life*. New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Bobel, C. (2004). When good enough isn't: Mother blame in the continuum concept. *Journal of the Association for Research on Mothering*, 6(2), 68-78.
- Cohen, M. Z., Kahn, D. L., & Steeves, R. H. (2004). *Hermeneutic phenomenological research: A practical guide for nurse researcher*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Coltrane, S. (2000). Research on household labor: Modeling and measuring the social embeddedness of routine family work. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1208-1233.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dowling, M. (2004). Hermeneutics, an exploration: Phenomenological research. *Nurse Researcher*, 11(4), 30-40.
- Gaither, M. (2008). Why homeschooling happened. *Educational Horizons*, 86(4), 226-237.
- Gaither, M. (2010). Homeschooling in the USA: Past, present and future. *Theory and Research in Education*, 7(3), 331-346.
- Hochschild, A. R., & Machung, A. (2003). *The second shift: Working families and the revolution at home*. New York, NY: Penguin Books.

- Kunzman, R., & Gaither, M. (2013). Homeschooling: A comprehensive survey of the research. *Other Education*, 2(1), 4–59.
- Levy, T. (2009). Homeschooling and racism. *Journal of Black Studies*, 39(6), 905–923.
- Lois, J. (2006). Role strain, emotion management, and burnout: Homeschooling mothers' adjustment to the teacher role. *Symbolic Interaction*, 29(4), 507–530.
- Lois, J. (2010). The temporal emotion work of motherhood: Homeschoolers' strategies for managing time shortage. *Gender and Society*, 24(4), 421–446.
- Mayberry, M., Knowles, J. G., Ray, B., & Marlow, S. (1995). *Homeschooling: Parents as educators*. Thousand Oaks, CA: Corwin.
- O'hagan, C. (2010). *Inequalities and privileges: Middle class mother and employment* (Doctoral dissertation). University of Limerick, Ireland.
- Ray, B. D. (2003). *Worldwide guide to homeschooling: Facts and stats on the benefits of homeschool*. Nashville, TN: Broadman & Holman.
- Sevon, E. (2012). My life has changed but his life hasn't: Making sense of the gendering of parenthood during the transition to motherhood. *Feminism and Psychology*, 22(1), 60–80.
- Stevens, M. L. (2001). *Kingdom of children: Culture and controversy in the homeschooling movement*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Wall, S. (2006). An autoethnography on learning about autoethnography. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(2), 1–12.
- Wall, S. (2008). Easier said than done: Writing an autoethnography. *International Journal for Qualitative Methodology*, 7(1), 38–53.
- Webber, G., & Williams, C. (2008). Part-time work and the gender division of labor. *Qualitative Sociology*, 31(1), 15–36.

הערות

1 באתר "באופן טבעי", שממנו נלקחו הפורומים, גולשות גם אימהות רבות שאינן מחנכות בבתיהן, ולכן הדינונים על אימהות וקריירה אינם קשורים רק לאימהות בחינוך ביתי אלא לאימהות בכלל.